

## Marginalia III – Robinsonades

[σελ.56, παρ. 3]

Στο τέλος της σελίδας 56 ο Μαρξ ξεκινάει να μας περιγράφει συνθήκες όπου δεν κυριαρχεί η εμπορευματική παραγωγή και η φετιχοποίηση των κοινωνικών σχέσεων που αυτή συνεπάγεται. Και μιας και, όπως ισχυρίζεται ο ίδιος, η (Κλασική) Πολιτική Οικονομία αγαπάει τις Ροβινσονάδες, αρχίζει και αυτός να μας παρουσιάζει μια τέτοια κατάσταση, παίρνοντας ως αφορμή τη γνωστή ιστορία του ήρωα του Ντεφόε.

Τι είναι, όμως, οι Ροβινσονάδες; Και γιατί η πολιτική οικονομία τρέφει τέτοια συμπάθεια για αυτές; Ίσως υπάρχει εδώ χώρος για κάποια διευκρινιστικά σχόλια.

\*\*\*

Στις 12 Φεβρουαρίου του 1709, ο Σκώτος Αλεξάντερ Σέλκιρκ (Alexander Selkirk) διασώζεται από τα ερημικά νησιά του Juan Fernandez στον Ειρηνικό Ωκεανό, 670 χλμ. ανοιχτά των ακτών της Χιλής, όπου είχε επιβιώσει, καραβοτσακισμένος και ολομόναχος, για τέσσερα χρόνια και τέσσερις μήνες. Η ιστορία του Σέλκιρκ έκανε τεράστια αίσθηση στην Αγγλία και αποτέλεσε την έμπνευση για το βιβλίο *Η ζωή και οι Εκπληκτικές Περιπέτειες του Ροβινσόν Κρούσου* με συγγραφέα τον Ντάνιελ Ντεφόε (Daniel Defoe) και χρονολογία πρώτης έκδοσης το 1719.

Το βιβλίο κάνει πάταγο και δίνει γέννηση σε ένα ολόκληρο genre, ένα είδος λογοτεχνίας, τη Ροβινσονάδα. Ιστορίες με ναυαγούς σε ακατοίκητα νησιά έχουν προηγηθεί ασφαλώς του Ντεφόε. Ο ανδαλουσιανής καταγωγής πολυμαθής Άραβας Ibn Tufayl γράφει ήδη από τον 12<sup>ο</sup> αιώνα το *Hayy bin Yaqzan*, μια αλληγορική ιστορία για ένα εγκαταλελειμμένο ανήμερο παιδί που μεγαλώνει μακριά από τις ανθρώπινες κοινωνίες απομονωμένο σε ένα νησί. Μόνο το κείμενο του Ντεφόε, όμως, καταφέρνει να εκφράσει το Zeitgeist, το πνεύμα της εποχής, και να φτιάξει λογοτεχνικό είδος. Ο 18<sup>ος</sup> αιώνας είναι ο αιώνας της εδραίωσης της πολιτικής εξουσίας και της πολιτιστικής συγκρότησης της αστικής τάξης και η ιστορία ενός απλού, μέσου αστού που χάνει τα πάντα και κατορθώνει να ανασυστήσει τον αστικό πολιτισμό από το μηδέν, σε ένα ακατοίκητο νησί, σαγηνεύει το αναγνωστικό κοινό.

Παράγει, παράλληλα, και αναρίθμητους μιμητές. Ο ίδιος ο όρος «Ροβινσονάδα» καταγράφεται για πρώτη φορά στο μυθιστόρημα *Insel Felsenburg* του Johann Gottfried Schnabel το 1731, αφήγημα που, και αυτό με τη σειρά του, αποτελεί Ροβινσονάδα. Ο Schnabel στον πρόλογο του βιβλίου του μας πληροφορεί ότι μόνο στη Γερμανία, από το 1719 έως το 1731 έχουν εμφανιστεί περίπου τριάντα νέες Ροβινσονάδες. Ο ίδιος ο Ντεφόε θα γράψει δύο —ομολογουμένως λιγότερο επιτυχημένα— σίκουελ στο μπεστ σέλερ του, προσπαθώντας να κεφαλαιοποιήσει την αρχική επιτυχία του έργου του. Τον ίδιο χρόνο θα δημοσιεύσει το *The Farther Adventures of Robinson Crusoe* και έναν χρόνο μετά το *Serious Reflections During the Life and Surprising Adventures of Robinson Crusoe*. Το τελευταίο δεν

#### 1.4. Ο φετιχιστικός χαρακτήρας του εμπορεύματος

αποτελεί μυθοπλασία αλλά φιλοσοφικούς στοχασμούς που, για να τους διατυπώσει, ο συγγραφέας δανείζεται τη φωνή του λογοτεχνικού Ροβινσώνα. Επόμενος σταθμός το 1812 η *Οικογένεια Ελβετών Ροβινσώνων* του Johann-David Wyss. Ο Ιούλιος Βερν θα γράψει πλείστες Ροβινσονάδες. Κατάφερα να εντοπίσω πέντε: *Η Μυστηριώδης Νήσος* καθώς και το *σίκουελ* της, *Τα Τέκνα του Πλοιάρχου Γκραντ*, το *Δυο Χρόνια Διακοπές*, *Η Σχολή των Ροβινσώνων* καθώς και το ημιτελές *Ο Θεός Ροβινσώνας*. Μεγάλη επιτυχία γνώρισε και το *Κοραλλένιο Νησί* του Robert Michel Ballantyne ενώ στην ίδια κατηγορία ανήκει και η *Γαλάζια Λίμνη* του Henry de Vere Stackpoole που μεταφέρθηκε δύο φορές στον κινηματογράφο.

Όλες αυτές οι διηγήσεις αφορούν σύγχρονους αστικούς χαρακτήρες της εποχής που, λόγω ατυχών συνθηκών, ξεβράζονται σε κάποιο νησί μακριά από τον πολιτισμό και χωρίς εργαλεία. Για να επιβιώσουν σε μία εχθρική και αφιλόξενη φύση καλούνται να επανεφεύρουν την τεχνολογία που τους λείπει, και με τη βοήθεια αυτής αλλά και επιστρατεύοντας την ακάματη εργατικότητα τους, να ξεπεράσουν τη σπάνη, να δαμάσουν τα στοιχεία της φύσης, να ακμάσουν υλικά και να αναδημιουργήσουν τον πολιτισμό. Συγχρόνως, βέβαια, αναπαράγουν όλα τα γνωρίσματα της κοινωνίας από την οποία προέρχονται: τη φυλετική ανισότητα και την ανωτερότητα των λευκών, την αποικιοκρατία, την κυριαρχία επί της φύσης, την ασύμμετρη έμφυλη δυαδικότητα, την εργατικότητα, την υψηλή παραγωγικότητα, τη συσσώρευση πόρων, την «ελευθερία, ισότητα, ιδιοκτησία και Μπένθαμ».

\*\*\*

Παρόμοια αφηγήματα δεν ήταν ξένα στην Κλασική Πολιτική Οικονομία. Οι συγγραφείς της Πολιτικής Οικονομίας αρέσκονταν, ήδη από την εποχή του Άνταμ Σμιθ (Adam Smith), να περιλαμβάνουν στα γραπτά τους τέτοιες ιστορίες όπου ο αγώνας ενός μεμονωμένου ανθρώπου να τιθασεύσει τη φύση αναπαριστά ολόκληρη τη φανταστική ιστορία του ανθρώπινου είδους. Οι Ροβινσονάδες χρησίμευαν στους επιστήμονες της Πολιτικής Οικονομίας άλλοτε ως απλά ρητορικά σχήματα, άλλοτε ως ευριστικοί μηχανισμοί για την επίλυση θεωρητικών προβλημάτων, άλλοτε ως καταγωγικοί μύθοι του αστικού πολιτισμού.

Πιο εμβληματικός από όλους τους συγγραφείς υπήρξε ο Αμερικανός — και ως εκ τούτου περιφερειακός στην ανάπτυξη της επιστήμης της Πολιτικής Οικονομίας — Henry Charles Carey, ο οποίος δομεί ολόκληρο το πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου του *The Past, the Present and the Future* (1859) γύρω από την ιστορία του λογοτεχνικού Ροβινσώνα Κρούσου. Σταχυολογώ ενδεικτικά ελάχιστα δείγματα από το συνολικό αφήγημα που συγκροτεί το εναρκτήριο κεφάλαιο του βιβλίου, με τίτλο *Man and Land*:

The first cultivator, the Robinson Crusoe of his day, provided however with a wife, has neither axe nor spade. He works alone. Population being small, land is, of course, abundant. He may select for himself, without fear of his title being disputed. He is surrounded by soils possessed, in the highest possible degree, of the qualities that fit them for yielding large returns to labour. They are, however, covered with immense

trees that he cannot fell, or they are swamps that he cannot drain. To pass through them even is attended with no small difficulty.

[...]

He, therefore, commences the work of cultivation far up the hill, where, making with his stick holes in the light soil that drains itself, he drops the grain an inch or two below the surface, and in due season obtains a return of double the amount of his seed. He pounds this between stones, and obtains bread. His condition is improved. He has succeeded in making the earth labour for him, while himself engaged in trapping rabbits or squirrels, and in gathering fruits. In process of time, he succeeds in sharpening a stone, and thus obtains a hatchet by aid of which he is enabled to proceed more rapidly in girdling the trees, and in removing the sprouts and their roots, which is nevertheless a very slow and laborious operation. He has also something like a spade.

[...]

His family has increased, and he has obtained the important advantage of combination of exertion. Things that were needed to be done to render his land more rapidly productive, but which were to one man impracticable, become simple and easy when now attempted by himself and his half dozen sons, each of whom obtains far more food than he alone could at first command, and in return for far less severe exertion.

[...]

He has succeeded in taming the ox, but as yet has had no use for his services. He now invents the plough, and by means of a piece of twisted hide is enabled to attach the ox, and to turn up a deeper soil, while extending his cultivation over land more distant from the place of his first little cabin, on the spot first occupied. His family grows, and with it grows his wealth.

Αλλά ούτε και ο πολύ πιο σημαντικός και επιδραστικός Frédéric Bastiat κατόρθωσε να απαλλαγεί από τον ευριστικό μηχανισμό της Ροβινσονάδας. Μάλιστα, έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι ο Bastiat αναγνωρίζει εξ αρχής πως είναι αδύνατο να υπάρξει Ροβινσώνας απόλυτα αποκομμένος από την κοινωνία που τον παρήγαγε. Ο λογοτεχνικός ήρωας αποσπά από το ναυάγιο εργαλεία και όπλα που θα του ήταν αδύνατο να κατασκευάσει *ex nihilo* στο νησί, αλλά ακόμη πιο ουσιαστικά, κουβαλάει ήδη εντός του τις γνώσεις, τις εμπειρίες, τις ιδέες, ολόκληρη τη συμβολική τάξη της αστικής κοινωνίας από την οποία αποσπάστηκε βιαίως.

Η συνειδητοποίηση αυτή εκ μέρους του Bastiat δεν τον αποθαρρύνει, εντούτοις, από το να επανέλθει σποραδικά στο έργο του στην ιστορική παραβολή του Ροβινσώνα, την οποία και χρησιμοποιεί ως υποθετικό παράδειγμα για να αναπτύξει τα επιχειρήματά του για τη λειτουργία της οικονομίας στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Κορφολογώ από το τέταρτο κεφάλαιο με τίτλο *Exchange* του βιβλίου του Bastiat *Economic Harmonies* (1850):

#### 1.4. Ο φετιχιστικός χαρακτήρας του εμπορεύματος

One of the most popular of philosophers, in a novel that has had the good fortune to charm generation after generation of children, shows us how a man can rise above the hardships of absolute solitude by his energy, his initiative, and his intelligence. Desiring to show all the resources possessed by this noble creature, our author imagines him accidentally cut off, so to speak, from civilization. It was, therefore, Daniel Defoe's original plan to cast Robinson Crusoe ashore on the Isle of Despair alone, naked, deprived of all that can be added to one man's strength by united effort, specialized skills, exchange, and society.

Nevertheless, and despite the fact that the obstacles are purely fictitious, Defoe would have deprived his novel of every trace of verisimilitude if, overfaithful to the thought he wished to develop, he had not made necessary social concessions by allowing his hero to save from the shipwreck a few indispensable objects, such as provisions, gunpowder, a rifle, an ax, a knife, rope, boards, iron, etc.---decisive evidence that society is man's necessary milieu, since even a novelist cannot make him live outside it.

And note that Robinson Crusoe took with him into solitude another social treasure worth a thousand times more, one that the waves could not swallow up: I mean his ideas, his memories, his experience, and especially his language, without which he could not have communicated with himself or formed his thoughts.

[...]

No man is willing to waste his strength for the mere pleasure of wasting it. Our Robinson Crusoe will not, therefore, set about making the tool unless he can foresee, when the work is done, a definite saving of his labor in relation to his satisfaction, or an increase in satisfactions for the same amount of labor.

[...]

Robinson Crusoe will therefore perceive that he can do nothing about harnessing the forces of Nature until he has accumulated provisions. Every day he is hunting he must redouble his efforts; he must lay aside part of his game; then he must impose privations on himself so as to have time to make the tool he has in mind. Under these circumstances, it is more likely that he will content himself with making a very crude and imperfect tool, barely adequate for its intended use. With time, all his means and facilities will improve. Reflection and experience will have taught our Robinson Crusoe, stranded on his island, better working methods; the first tool itself will furnish him with the means of making others and of gathering his supplies more quickly. Tools, materials, provisions, all constitute what he will doubtless call his capital, and he will readily grant that the larger this capital, the better the control he will have over the forces of Nature, that the more he harnesses them to his labor, the greater, in a word, will be his satisfactions in relation to his efforts.

Αλλά και οι ογκόλιθοι της Κλασικής Πολιτικής Οικονομίας, οι Άνταμ Σμιθ και Ρικάρντο (David Ricardo) δεν κατόρθωσαν να απαλλαγούν από παρόμοια αναλυτικά σχήματα.

Στο έργο τους δεν εμφανίζεται πουθενά κάποια ευθεία αναφορά στον Ροβινσώνα Κρούσο. Ούτε και σε κάποιον άλλο λογοτεχνικό ναυαγό. Παρ' όλα αυτά, το θεωρητικό εύρημα ενός υποθετικού πρώτου ανθρώπου που στην αναμέτρηση του με τη φύση εμφανίζονται όλα τα γνωρίσματα της αναπτυγμένης καπιταλιστικής κοινωνίας, αφήνει βαρύ αποτύπωμα σε ολόκληρη την ανάλυσή τους.

Για την περίπτωση του Ρικάρντο, ο Μαρξ, στο σημείο της σελίδας 56 όπου γίνεται μνεία στις Ροβινσονάδες, εισάγει στη δεύτερη έκδοση του *Κεφαλαίου* και μια υποσημείωση που αναφέρεται ειδικά σε αυτόν και είναι αρκετά διαφωτιστική. Την αναπαράγω εδώ αυτούσια:

Επίσης και στον Ricardo δεν λείπει η Ροβινσονάδα. «Εμφανίζει τον πρωτόγονο ψαρά και τον πρωτόγονο κυνηγό να ανταλλάσσουν αμέσως το ψάρι και το θήραμα ως εμπορευματοκάτοχοι, σε σχέση με τον εργάσιμο χρόνο που έχει εξαντικειμενικευτεί σ'αυτές τις ανταλλακτικές αξίες. Με την ευκαιρία αυτή υποπίπτει στον αναχρονισμό ότι οι πρωτόγονοι ψαράδες και κυνηγοί συμβουλεύονται για τον υπολογισμό κόστους των εργασιακών εργαλείων τους τους τρέχοντες πίνακες χρεογράφων που ήταν αναρτημένοι το 1817 στο χρηματιστήριο του Λονδίνου. Τα "παράλληλόγραμμα του κυρίου Owen" ήταν η μοναδική κοινωνική μορφή που γνώριζε εκτός από την αστική.» (Karl Marx, Για την κριτική κ.λπ., σ. 38, 39)

Σχολιάζει εδώ ο Μαρξ ότι ο Ρικάρντο προβάλλει τις καπιταλιστικές σχέσεις στις πρωτόγονες κοινωνίες. Ότι θεωρεί εσφαλμένα πως στις κοινωνίες απλού αντιπαραγματοισμού υπήρχε ήδη πλήρως αναπτυγμένη η αξία και η εργασία ως υπόστασή της.

Στο ίδιο θεωρητικό σφάλμα υποπίπτει, όμως, και ο πολύς Άνταμ Σμιθ, στο διάσημο χωρίο για τους κάστορες και τα ελάφια από το Έκτο Κεφάλαιο του βιβλίου του *Ερευνα για τη φύση και τις αιτίες του πλούτου των εθνών* (1776) με υπότιτλο *Τα συστατικά μέρη της τιμής των εμπορευμάτων*:

1. Σ' εκείνο το πρωτόγονο και πρώιμο κοινωνικό στάδιο που προηγείται τόσο της συσσώρευσης κεφαλαίου όσο και της κατοχής γης, η αναλογία μεταξύ των ποσοτήτων εργασίας, που είναι αναγκαίες για να αποκτηθούν διάφορα αντικείμενα, φαίνεται να είναι η μόνη συνθήκη, που μπορεί να διαμορφώνει κάποιο κανόνα για την ανταλλαγή αυτών των αντικειμένων. Σε μια κοινωνία κυνηγών π.χ. αν για να σκοτώσει κανείς ένα κάστορα απαιτείται διπλάσια εργασία από όση για να σκοτώσει ένα ελάφι, θα πρέπει φυσικά ο κάστορας να ανταλλάσσεται με δύο ελάφια, δηλαδή να είναι διπλάσιας αξίας από ότι το ελάφι. Είναι φυσικό, πως αυτό που συνήθως είναι το προϊόν δύο ημερών εργασίας ή δύο ωρών εργασίας θα πρέπει να είναι διπλάσιας αξίας από το σύννηθες προϊόν μιας ημέρας ή μιας ώρας εργασίας.

2. Αν ένα είδος εργασίας είναι πιο δύσκολο από ένα άλλο, θα πρέπει φυσικά να συνυπολογιστεί αυτή η αυξημένη δυσκολία, και το προϊόν εργασίας μιας ώρας με

#### 1.4. Ο φετιχιστικός χαρακτήρας του εμπορεύματος

τον έναν τρόπο ενδέχεται να ανταλλάσσεται συχνά με το προϊόν εργασίας δύο ωρών με τον άλλο τρόπο.

3. Ή, αν ένα είδος εργασίας απαιτεί έναν ασυνήθιστο βαθμό επιδεξιότητας και ευφυΐας, η εκτίμηση που τρέφουν οι άνθρωποι γι' αυτά τα χαρίσματα θα αποδίδει γενικά μια αξία στο προϊόν τους, ανώτερη από αυτήν που θα οφειλόταν στο χρόνο ο οποίος απαιτήθηκε γι' αυτό. Τέτοια χαρίσματα αποκτώνται σπάνια και πάντως ως συνέπεια μια μακρόχρονης προσπάθειας, και η ανώτερη αξία του προϊόντος τους μπορεί συχνά να μην είναι τίποτα περισσότερο από μια απλή αποζημίωση του χρόνου και της εργασίας που πρέπει να δαπανηθούν για την απόκτησή τους. Στο ανεπτυγμένο στάδιο της κοινωνίας, οι συνεκτιμήσεις αυτού του είδους, που αφορούν ανώτερη δυσκολία και ανώτερες επιδεξιότητες, είναι πολύ συνήθεις στους μισθούς της εργασίας. Είναι πιθανόν ότι κάτι ανάλογο συνέβαινε και κατά το πρώιμο και πλέον πρωτόγονο στάδιο.

4. Σ' αυτό το κατώτερο στάδιο ανάπτυξης της κοινωνίας ολόκληρο το προϊόν της εργασίας ανήκει στον εργάτη και η ποσότητα εργασίας, που συνήθως χρησιμοποιείται για την απόκτηση ή παραγωγή κάθε εμπορεύματος είναι η μόνη συνθήκη, που μπορεί να κανονίσει την ποσότητα εργασίας, που πρέπει συνήθως να αγορασθεί, να κινητοποιηθεί ή να ανταλλαγεί με κάθε εμπόρευμα. (τροποποιημένη μετάφραση)

Μας λέει, λοιπόν, ο Άνταμ Σμιθ ότι στις πρωτόγονες κοινωνίες, όπου δεν υπάρχει ακόμη κεφάλαιο και «ολόκληρο το προϊόν της εργασίας ανήκει στον εργάτη», τα προϊόντα ανταλλάσσονται (έχουμε ακόμη αντιπραγματισμό και όχι χρήμα) με βάση το ποσό εργασίας που έχουν ενσωματώσει. Με άλλα λόγια, το θεωρητικό ατόπημα του Άνταμ Σμιθ είναι ότι θεωρεί πως σε μια κοινωνία όπου δεν έχει αναπτυχθεί ακόμη η εγχρήματη οικονομία, μπορούν να προϋποτιθέονται όλοι οι καθορισμοί της αξίας, δηλαδή η εργασία ως υπόστασή της και ο χρόνος εργασίας ως μέτρο του μεγέθους της. Αυτό για τον Μαρξ αποτελεί κατάφωρο αναχρονισμό και είναι μια βασική κριτική που απευθύνει ξανά και ξανά ενάντια στην Κλασική Πολιτική Οικονομία.

\*\*\*

Οι Ροβινσονάδες ως στυλιστικό εύρημα είναι το θεωρητικό όχημα μέσω του οποίου η Κλασική Πολιτική Οικονομία προβάλλει αναδρομικά τα χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στο σύνολο της ανθρώπινης ιστορίας. Με αυτόν τον τρόπο φυσικοποιεί μια ιστορικά συγκεκριμένη, ειδικώς καπιταλιστική συνθήκη, απλώνοντας στην σε όλο το ιστορικό βάθος των ανθρώπινων κοινωνιών. Και κατόπιν, χρησιμοποιεί τη φυσικοποιημένη αυτή ιστορική προβολή για να δικαιολογήσει την ύπαρξη της καπιταλιστικής κοινωνίας. Δεν υπάρχει τίποτα μεμπτό στην κεφαλαιοκρατική κοινωνία, εφόσον ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής ήταν σπερματικά παρόν σε όλες τις ιστορικές στιγμές των ανθρώπινων κοινωνιών. Και μόνο του να τον αφήσεις σε ένα ερημικό νησί, ο ανιστορικός, εξατομικευμένος και φυσικός άνθρωπος πάλι καπιταλισμό θα δημιουργήσει. Αυτή είναι η λειτουργία της

Ροβινσονάδας στην Πολιτική Οικονομία και εδώ ριζώνει η βαθιά αγάπη της παραδειγματικής κοινωνικής επιστήμης του 19<sup>ου</sup> αιώνα για το λογοτεχνικό αυτό είδος.

Πίσω, λοιπόν, στον Μαρξ. Ο Κάρολος φυσικά έχει μελετήσει διεξοδικά τον Άνταμ Σμιθ και τον Ρικάρντο. Έχει διαβάσει Bastiat, ακόμη και Carey. Μάλιστα, η ενότητα για τον φετιχιστικό χαρακτήρα του εμπορεύματος δεν είναι η πρώτη φορά που ο Μαρξ καταπιάνεται με τις Ροβινσονάδες. Αυτά ο Μαρξ τα γκρούντρισε ήδη από το 1857-58. Άλλωστε, μετέπειτα και ο Ένγκελς θα αφιερώσει το 1877 μια κριτική στις Ροβινσονάδες στο Anti-Dühring του. Δεν θα επεκταθώ, όμως, σε μεταγενέστερα έργα. Επιστρέφω στο μαρξικό έργο. Στην Εισαγωγή του στις *Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας* (δηλαδή τα Grundrisse) ο Μαρξ επιφυλάσσει μια συντριπτική κριτική στον τρόπο που χρησιμοποιεί η Κλασική Πολιτική Οικονομία τις Ροβινσονάδες. Παραθέτω τις πρώτες παραγράφους της Εισαγωγής:

α) Αντικείμενο μας πρώτα-πρώτα η υλική παραγωγή.

Άτομα που παράγουν μέσα σε κοινωνία - άρα, η κοινωνικά καθορισμένη παραγωγή των ατόμων αποτελεί φυσικά την αφετηρία. Ο ατομικός και απομονωμένος κυνηγός και ψαράς, απ' όπου ξεκινούν οι Σμιθ και Ρικάρντο, ανήκει στις κοινότοπες φαντασιώσεις των Ροβινσονιάδων του 18<sup>ου</sup> αιώνα· που με κανένα τρόπο δεν εκφράζουν, καθώς φαντάζονται οι ιστορικοί του πολιτισμού, απλά μιαν αντίδραση ενάντια στην υπερεκλέπτυνση και μια επιστροφή σε κάποια παρεξηγημένη φυσική ζωή. Άλλο τόσο δεν βασίζεται σε τέτοιας λογής νατουραλισμό και το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσσώ, που σχετίζει και συνδέει με σύμβαση υποκείμενα από φυσικού τους ανεξάρτητα. Αυτή είναι η επίφαση, η αισθητική και μόνο επίφαση των μικρών και μεγάλων Ροβινσονιάδων. Πρόκειται, αντίθετα, για το προανάκρουσμα της «αστικής κοινωνίας», που από τον 16<sup>ο</sup> αιώνα ετοιμαζόταν και τον 18<sup>ο</sup> έκανε τεράστια βήματα προς την ωριμότητά της. Σ' αυτή την κοινωνία του ελεύθερου ανταγωνισμού το άτομο εμφανίζεται αποσπασμένο από τους φυσικούς δεσμούς κλπ. που σε προηγούμενες ιστορικές εποχές το έκαναν εξάρτημα ενός ορισμένου, περιορισμένου ανθρώπινου συγκροτήματος. Στα μάτια των προφητών του 18<sup>ου</sup> αιώνα, που σ' αυτούς βασίζονται ακόμα πέρα για πέρα οι Σμιθ και Ρικάρντο, το άτομο αυτό του 18<sup>ου</sup> αιώνα -το προϊόν, από τη μια μεριά της διάλυσης των φεουδαρχικών κοινωνικών μορφών και από την άλλη των νέων παραγωγικών δυνάμεων που αναπτύχθηκαν από τον 16<sup>ο</sup> αιώνα και μετά- πλανιέται σαν ιδανικό που η ύπαρξή του ανήκει τάχα στο παρελθόν. Όχι σαν ιστορικό αποτέλεσμα αλλά σαν αφετηρία της ιστορίας. Γιατί το βλέπουν σαν το Φυσικό Άτομο, σύμφωνα με την αντίληψη τους για την ανθρώπινη φύση, σαν κάτι που δε γεννιέται ιστορικά αλλά είναι τοποθετημένο από τη φύση. Η αυταπάτη αυτή σημάδεψε μέχρι σήμερα κάθε καινούρια εποχή. Ο Στιούαρτ, που από ορισμένες απόψεις βρίσκεται σε αντίθεση με τον 18<sup>ο</sup> αιώνα, και που σαν αριστοκράτης πατά πιο πολύ σε ιστορικό έδαφος, απόφυγε αυτή την απλοϊκότητα.

Όσο βαθύτερα ανατρέχουμε στην ιστορία, τόσο περισσότερο το άτομο, άρα και το παραγωγό άτομο, εμφανίζεται εξαρτημένο, μέρος ενός μεγαλύτερου όλου: στην

#### 1.4. Ο φετιχιστικός χαρακτήρας του εμπορεύματος

αρχή με ολότελα φυσικό ακόμα τρόπο μέσα στην οικογένεια, και στην οικογένεια διευρυμένη σε φυλή· αργότερα στις διάφορες μορφές της κοινότητας που προκύπτει από την αντίθεση και συγχώνευση των φυλών. Μονάχα τον 18<sup>ο</sup> αιώνα, στην «αστική κοινωνία», αντικρύζει το άτομο τις διάφορες μορφές του κοινωνικού δεσμού σαν απλό μέσο για τους ιδιωτικούς του σκοπούς, σαν εξωτερική αναγκαιότητα. Αλλά η εποχή που παράγει τούτη τη σκοπιά, τη σκοπιά του απομονωμένου ατόμου είναι ακριβώς η εποχή των πιο αναπτυγμένων μέχρι σήμερα κοινωνικών (γενικών απ' αυτή την άποψη) σχέσεων. Ο άνθρωπος είναι με την πιο κυριολεκτική έννοια ζώον πολιτικόν όχι μόνο ομαδικό ζώο, αλλά και ζώο που μονάχα μέσα στην κοινωνία μπορεί να εξατομικευτεί. Η παραγωγή του απομονωμένου ατόμου έξω από την κοινωνία - γεγονός σπάνιο, που μπορεί βέβαια να συμβεί σ' έναν πολιτισμένο, που μέσα του κατέχει ήδη δυνητικά τις κοινωνικές δυνάμεις, αν τύχει να βρεθεί σε μια ερημιά - είναι εξίσου αδιανόητη όσο και η ανάπτυξη της γλώσσας χωρίς άτομα που να ζουν και να μιλούν μαζί. Δεν χρειάζεται να σταθούμε εδώ περισσότερο. Δεν θα υπήρχε καν λόγος να θίξουμε αυτό το σημείο αν οι Μπαστιά, Κάρεϋ, Προυντόν κλπ. δεν είχαν ξαναφέρει την ανόητη αυτή φλυαρία, που είχε λόγο και νόημα για τους ανθρώπους του 18<sup>ου</sup> αιώνα, με κάθε σοβαρότητα στο κέντρο της πιο σύγχρονης πολιτικής οικονομίας. Είναι βέβαια ευχάριστο για τον Προυντόν, ανάμεσα σ' άλλους, ν' αναπτύσσει την προέλευση μιας οικονομικής σχέσης, που δεν γνωρίζει την ιστορική της γένεση, ιστορικο-φιλοσοφικά, πλάθοντας το μύθο πως τάχα ο Αδάμ ή ο Προμηθέας βρήκε την ιδέα έτοιμη, ύστερα αυτή εφαρμόστηκε κλπ. Τίποτα δεν είναι πιο άγονο και βαρετό από τον *locus communis* [κοινότοπο νου] που φαντασιώνεται.

Είναι δεδομένη η περιφρόνηση του Μαρξ για τις Ροβινσονάδες και την εφαρμογή τους σε συγγράμματα Πολιτικής Οικονομίας. Είναι δεδομένη και η σκληρή κριτική που έχει απευθύνει σε όσους φαντάζονται μια αρχετυπική, ανιστορική περίοδο της ανθρώπινης παρουσίας στη γη όπου, αν και δεν υπήρχε καπιταλισμός, υπήρχαν όλες οι ορίζουσες αυτής της κοινωνικής σχέσης. Για ποιον λόγο, λοιπόν, επιλέγει ο Κάρολος να σκαρφιστεί μια παρόμοια Ροβινσονάδα για να ενισχύσει την επιχειρηματολογία του στην ενότητα που εξετάζουμε; Δεν έχω ιδέα. Αλλά μπορούμε να το συζητήσουμε από κοινού στην παρουσίαση που θα ακολουθήσει.

## Βιβλιογραφικές Πηγές

1. Για τις περιπέτειες του Alexander Selkirk:

- Μερικές γενικές πληροφορίες

[https://en.wikipedia.org/wiki/Alexander\\_Selkirk](https://en.wikipedia.org/wiki/Alexander_Selkirk)

- καθώς και ένα ποίημα του —άγνωστου σε μένα— William Cowper (1731-1800) με τίτλο The Solitude of Alexander Selkirk:

<http://holyjoe.org/poetry/cowper.htm>

## 2. Για τις Ροβινσονάδες:

- Pepperell, Nicole (2023). *To dream of a wildness distant from ourselves”: Capitalism, colonialism, and the Robinsonade*. Journal of Postcolonial Writing. <https://doi.org/10.1080/17449855.2023.2244698>
- Watt, Ian (1997). *Myths of Modern Individualism: Faust, Don Quixote, Don Juan, Robinson Crusoe*. Cambridge University Press.
- Καθώς και γενικές πληροφορίες από το

<https://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Main/Robinsonade>

## 3. Για τις Ροβινσονάδες στην Κλασική Πολιτική Οικονομία:

- Bastiat, Frédéric (1850). *Economic Harmonies*. New York: Foundation for Economic Education, Irvington-On-Hudson.
- Carey, Henry Charles (1848). *The Past, the Present and the Future*. Philadelphia.
- Karagoz, Ufuk (2014 January). *The neoclassical Robinson: Antecedents and implications*. History of Economic Ideas vol. 22(2), pages 75-100. Pisa – Roma: Fabrizio Serra Editore.
- Novak, E. Maximillian (1963 Summer). *Robinson Crusoe and Economic Utopia*. The Kenyon Review, Vol.25, No. 3, pp. 474-490.
- Smith, Adam (2010). *Ερευνα για τη φύση και τις αιτίες του πλούτου των Εθνών*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαρξ, Καρλ (1989). *Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Στοχαστής.

4. Δώρο ένα πολύ ενδιαφέρον άρθρο που βρήκα online, το οποίο, όχι μόνο συμπυκνώνει όσα γράφτηκαν παραπάνω, αλλά προχωράει αποτυπώνοντας και την κριτική που έκαναν στις Ροβινσονάδες και κατοπινοί μαρξιστές στοχαστές, όπως η Λούξεμπουργκ, ο Λούκατς, ο Αντόρνο, ο Φρομ και ο Σαϊντ.

<https://hkwm.blog/the-robinsonade-and-capitalist-modernity-a-historical-critical-approach-to-the-enduring-myth-of-robinson-crusoe-2/>